

А. С. Русяєва, Н. О. Сон

ВИЗНАЧНИЙ НУМІЗМАТ ВЛАДИЛЕН АФАНАСІЙОВИЧ АНОХІН

Владілен Афанасійович Анохін (1930—2019)

На сьогодні в Україні немає настільки відомого дослідника монетної справи, яким був і є понині Владілен Афанасійович Анохін. З його ім'ям пов'язано цілу епоху в історії нумізматики античних держав Північного Понту, дослідженню якої він віддав понад 60 років свого

життя. При цьому варто підкреслити, що вчений з самого початку своїх наукових студій підкреслював, що першорядне значення монет як джерела визначається тим, що вони безумовно концентрують в собі чимало даних економічного, політичного, метрологічного, художнього, епіграфічного, технічного та інших документів, що дозволяють висвітлити найрізноманітніші сторони багатовікової історії кожної античної держави. Завдяки такому різнобічному методичному принципу В. А. Анохін чимало уваги приділяв розгляду важливих історичних реалій з залученням епіграфічних пам'яток та різних археологічних матеріалів, виокремлюючи найважливіші періоди в історичному розвитку міст. Загалом діапазон його наукових досліджень та інтересів, як буде показано далі, був надзвичайно багатограним. Невтомний трудівник, вчений продовжував працювати і після 80 років, писати статті на різноманітні теми, дискутувати та рішуче відстоювати свої наукові погляди й ідеї. Залишаючись вимогливим як до себе, так і до своїх колег, які консультувалися з ним щодо визначення нових знахідок монет, гирь, написів, а також при публікаціях різних матеріалів у співавторстві.

* * *

Владілен Афанасійович Анохін народився 13 лютого 1930 р. у с. Дубенка Ульяновського р-ну Калузької обл. (Росія). 1932 р. батьки перебралися на постійне місце проживання до м. Орел. Тут батько Афанасій Федорович був робітником, а мати Єлизавета Федорівна працювала в торгівлі.

Владік Анохін закінчив середню школу 1949 р. Залишивши своє місто, він сміливо

відправився до зовсім іншого краю — далекого Києва для здобуття вищої освіти. В 1949—1954 рр. навчався на історичному факультеті Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. За прийнятими в ті часи традиційними настановами після успішного завершення навчання за направленням він працював в різних музеях Криму: спочатку на посаді наукового співробітника в Музеї печерних міст у Бахчисараї, потім помічником керівника Музею Чорноморського флоту м. Севастополя і молодшим науковим співробітником Херсонського історико-археологічного музею.

Саме в Херсонесі Таврійському — одному з найвідоміших античних міст Північного Причорномор'я, де на той час проводились археологічні розкопки, виявився його надзвичайно великий інтерес до маловивчених тоді монет, якими славились музейні колекції, та загалом визначилося коло подальших наукових студій. Однак, спершу для дослідження монетної справи Ольвії він поступив до аспірантури Інституту археології АН УРСР за спеціальністю «нумізматики» (на строк з 01.10.1957 р. по 01.10.1960 р.) з постійним прикомандируванням до Інституту історії матеріальної культури АН СРСР (таку назву тоді носив Інститут археології) у Москві, де його науковим керівником було затверджено Д. Б. Шелова. В цьому ж наказі (№ 176) було встановлено стипендію за розміром зарплати, яку він одержував в Херсонському історико-археологічному музеї — 790 крб. на місяць. Водночас досить цікаво, що в березні 1958 р. від завідувача аспірантури Інституту історії матеріальної культури у відділ аспірантури АН УРСР надійшло повідомлення про те, що тема дисертації В. А. Анохіна буде переглянута, оскільки науковому керівнику стало відомо, що про монетну справу Ольвії вже підготовлена робота одним з археологів в Одесі.

Та попри зміну теми аспірант В. А. Анохін вчасно написав дисертацію про монетну справу Херсонеса I—III ст. н. е., основна частина якої була опублікована у престижному науковому журналі «Нумизматика и эпиграфика» (Анохин 1963, с. 3—88). Після успішного закінчення аспірантури він повернувся до Києва і з 1960 р. почав працювати в Інституті археології на посаді молодшого наукового співробітника. В 1964 р. в Москві він успішно захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук. 1966 р. В. А. Анохіна було переведено на посаду старшого, а 1986 р. — відповідного наукового співробітника. Вся подальша наукова діяльність ученого у відділі античної археології Інституту археології НАН України, незважаючи на формальний вихід на пенсію, за власним бажанням, у 1999 р., була пов'язана з цією академічною установою. Будучи пенсіонером він продовжував періодично працювати і за контрактом, зокрема, в Старокиївській ар-

Севастополь, Музей Чорноморського флоту, 1955 р.

хеологічній експедиції Інституту під керівництвом І. І. Мовчана.

Значна роль в науковій діяльності та особистому житті В. А. Анохіна належить його дружині — Єлені Олександрівні Паршиній, яка незмінно разом з ним працювала спочатку в Херсонському історико-археологічному заповіднику, а згодом — і в Інституті археології. Вона займалася дослідженнями археологічних пам'яток переважно середньовічного часу на теренах Криму, де під її керівництвом було проведено багато експедицій (Тесленко (ред.) 2015). В останнє десятиліття життя Владилена Афанасійовича Є. О. Паршина була невтомною помічницею в роботі над доведенням до видання його двох великих збірників статей та Каталогу античних монет Північного Причорномор'я. Особливо слід підкреслити її мужність і стійкість в боротьбі з важкою хворобою науковця, яка спіткала його наприкінці життя.

* * *

В основі майже усіх наукових праць В. А. Анохіна було скрупульозне вивчення монет з залученням наративних та епіграфічних джерел для вирішення окремих питань з історії античних держав Північного Причорномор'я. Значно розширивши хронологічні межі монетної справи Херсонеса у порівнянні з дисертаційною темою він видав свою першу монографію про монетну справу Херсонеса (IV ст. до н. е. — XII ст. н. е.) (Анохин 1977). Особливої уваги заслуговує той факт, що він чимало років після її захисту присвятив різнобічному дослідженню монет всього періоду їх карбування. Автор в монографії насамперед відзначав, що історія Херсонеса дає можливість спостерігати у чистому вигляді процес

Севастополь, Херсонес: В. О. Анохін і В. І. Кадеев

формування і розвиток античного поліса, його занепад і трансформацію, економічну і політичну, у феодальне місто Візантійської імперії. В. А. Анохін вже своєю першою великою працею продемонстрував неординарне ставлення до вивчення надзвичайно інформативного важливого для античних держав нумізматичного джерела. Він не лише розглянув основні типи монет, а і вперше поставив перед собою такі важливі завдання, як встановлення відносної та абсолютної хронології монетних емісій; визначення грошово-вагових систем та організації монетного виробництва; використання нумізматичних джерел для більш глибокого вивчення питань історії та економічного розвитку Херсонеса впродовж шістнадцяти століть. Ця наукова праця одразу ж привернула увагу багатьох дослідників монет, в тому числі й зарубіжних. Невдовзі вона була перевидана в Оксфорді (Anochin 1980), що, як добре відомо, в радянську епоху було рідкісним явищем.

В наступні роки, в основному за подібним методичним принципом, було написано ще дві монографії, присвячені монетам інших північнопонтійських античних держав: про монетну справу Боспору (Анохин 1986а) та про монети античних міст Північно-Західного Причорномор'я (Анохин 1989). Останньою працею узагальнювалися основні результати його досліджень монетної справи Ольвії, Тіри, Ніконія та Керкінітіди. Стосовно встановлення абсолютних дат давалося пояснення, що при цьому особлива увага приділялась моменту часу карбування. Виходячи з дискретного характеру випусків монет в усіх містах,

кожному з них відводилося умовне датування (переважно близько 10—20-ти років) — тільки як найвірогідніший хронологічний діапазон, в межах якого відбувся той чи інший випуск. Як показує практика, для античної нумізматики Північного Причорномор'я доримського часу такий відрізок є поки що, за деяким винятком, найвужчою датою, в межах якої можуть бути реалізовані можливості нумізматичного матеріалу. В тих випадках, коли згодна довготривалість випуску з тих чи інших чинників перевищувала 10 років, хронологічні межі збільшувалися (так, наприклад, найраніші литі грошові знаки Ольвії у вигляді фігурки дельфіна продатовані третьою чвертю VI — першою половиною IV ст. до н. е.), а в останньому Каталогі 525—350 рр. до н. е. (Анохин 2011).

Особливу увагу в згаданій монографії привертає інтерпретація В. А. Анохіним окремих джерел з історії розвитку Ольвійського поліса. Так, він спочатку розглянув різні версії та гіпотези науковців щодо встановлення скіфського протекторату над Ольвією, дійшов висновку, що ніякої загрози з боку скіфів не було, а, наймовірніше, саме синойкізм був здійснений у вигляді одночасного переселення у місто мешканців усіх або більшої частини поселень з наданням вільних прав громадянства і ділянок землі під забудову житла у першій чверті V ст. до н. е.

Разом з цим науковець висловлював свої інтерпретації рідкісних литих оболоів з різними іменами і зображенням голови Афіни та срібних статерів з іменем Емінак, рішуче заперечував тиранію в Ольвії; підтримував включення

міста до Афіського морського союзу; вважав, що інститут айсимнетів мольпів, які стояли на чолі ольвійських олігархів, перестав існувати внаслідок Понтійської експедиції Перікла (Анохін 1989, с. 11—22). Критично розглянувши попередні трактування епіграфістів і нумізматів декрету Каноба про гроші та декрет на пошану Каллініка, сина Євксена, якого ольвіополіти за його заслуги нагородили небувало великою сумою — тисячею золотих, В. А. Анохін запропонував зовсім інше датування і власне розуміння обох текстів цих постанов (Там само, с. 24—30).

Знаковою роботою, яку можна також вважати відповіддю вченого на різного типу критичні зауваження і полемічні відгуки деяких нумізматів щодо запропонованого ним датування монет, стала монографія, присвячена історії Боспору Кімерійського (1999а). Як і в попередніх, В. А. Анохін стверджував, що з-поміж інших артефактів монети займають особливе місце, бо одразу повинні реагувати на будь-які зміни в тих сферах діяльності людей, котрі формують їхні параметри: економічній, релігійній, художній, технічній тощо. За думкою автора, саме монети набувають значення першостатейного історичного документа, даючи дослідникам, хоча й обмежену, але досить систематичну і хронологічно найточнішу інформацію про ці сторони життя суспільства.

Дійсно, основним підґрунтям для написання праці про історію Боспору Кімерійського (близько 600 р. до н. е. — 527 р. н. е.), як і раніше, слугували монети. Водночас було залучено чимало інших джерел, що знайшло відображення навіть у символіці графічного рисунка на палітурці книги: на тлі фрагмента проксенії Перисада — клеймо Левкона на черепиці та перша золота пантикапейська монета з фігуркою лева. Також значну увагу приділено розробці окремих проблем хронології боспорських правителів, системному характеру історичних побудов за власними ідеями, різноманітним порівнянням з монетами з давньогрецьких та імперських міст, зіставленням з даними давніх авторів, розгляду поглядів науковців, пов'язаних з тими чи іншими політичними та економічними процесами на Боспорі, що засвідчується великою бібліографією, в якій, щоправда, зазначено тільки дві авторські статті. Важливе місце в монографії належить семи додаткам, з-поміж яких відзначимо про черепичні клейма Боспору, каллатійців в Горгіппії, дифференти на боспорських монетах V—I ст. до н. е. та хронологію усіх правителів Боспору.

Незгасимий інтерес В. А. Анохіна до нумізматики в поєднанні з іншими джерелами і постійне прагнення відгукнутись тією чи іншою мірою на критичні зауваження, здебільшого російських науковців, сприяли написанню значної кількості статей — насамперед щодо розроблених ним хронологічних даних, інтер-

Москва, біля цар-гармати з дружиною О. О. Паршиною, квітень 1960 р.

Разом з дружиною О. О. Паршиною, 1964 р.

претації легенд на монетах та окремих проблемних питань з історії. Загалом вони були видані у двох збірниках: «Материалы, исследования и заметки по археологии и нумизматике» (Анохін 2010) та «Монеты Северного Причерноморья и царей Колхиды» (Анохін 2016).

Вважаємо недоцільним згадати тут усі статті. Звісно, кожна з них потребує уваги того науковця, який спеціально займається дослідженням подібних питань. Тим не менше, неабиякий інтерес насамперед викликає публікація великого грошово-речового скарбу з електру, знайденого невідомими шукачами на

Херсонес, В. О. Анохін з донькою Олею та Е. А. Паршина, 1960 р.

острові Березань 2001 р. На жаль, він розійшовся серед різних колекціонерів, частина потрапила до міжнародних аукціонів. Завдяки своїм помічникам В. А. Анохіну вдалося зібрати і детально проаналізувати значну кількість предметів з цього унікального комплексу. В ньому знаходилося, окрім численних речей та злитків, понад 40 електрових статерів і чимало дрібних монет, які, на думку автора, були виготовлені в Борисфені. Він вважав, що, найімовірніше, борисфенське карбування електрових монет варто пов'язувати з появою у Північному Причорномор'ї біженців з міст Іонії під час завоювання її персами близько середини 40-х років VI ст. до н. е. Скарб, в якому було і чимало різних прикрас, міг належати священній скарбниці храму Афродіти. Внаслідок якоїсь загрози його було закопано в загорненому свинцевими платівками шоломі поблизу теменосу і тільки завдяки цьому цей скарб зберігся до нашого часу (Анохин 2010, с. 9—36).

Для підкріплення свідчень Макробія про похід Зопіріона — полководця Александра Македонського і облогу ним Ольвії в 330 р. до н. е. В. А. Анохіним наведено і розглянуто в двох статтях знахідки свинцевих ядер для праці, знайдених як поблизу від цього міста, так і в Тірі, Ніконії та на території Болгарії. Раніше тільки їх знахідки з Ольвії було опубліковано у співавторстві з німецькою археологинєю Ренатою Ролле (Anochin, Rolle 1998). Важливо, що на кількох ольвійських екземплярах були двобічні давньогрецькі написи (в перекладі: «царя Александра»), що дозволило визначити їх як снаряди пращників Зопіріона. Цим самим знайдені на території західної околиці Ольвії та поблизу західних воріт ці вироби стали достовірним джерелом для доказу наступу його війська на місто (Анохин 2010, с. 37—61).

Цікаво також, як науковець рішуче втручався в переклади та трактування давньогрецьких написів. З-поміж них найперше звертає увагу зовсім інша інтерпретація листа на

Київ, з донькою Олею, 1965 р.

уламку фасоської амфори з Керкінітіди. Причому, він попереджав, що не будучи фахівцем в галузі грецької епіграфіки, не може оцінити роботу Е. І. Соломонік, оскільки останнє слово повинно належати філологам, однак, на його погляд, деякі слова вона, як і інші автори слідом за нею, невірно тлумачила, внаслідок чого лист повністю втратив свій первинний зміст. В результаті власного перегляду В. А. Анохін резюмував: лист за змістом значно бідніший у порівнянні з іншими перекладами; в ньому не йдеться ні про вивезення солоні риби, лісу і худоби з Керкінітіди до Греції, ні про виплату данини скіфам, на підставі якої Керкінітіда, як і Ольвія, знаходилася під скіфським протекторатом; тим не менше, він містить унікальну інформацію про монетне виробництво у Північному Причорномор'ї у другій половині V ст. до н. е. (Анохин 2010, с. 62—69).

Неодноразово В. А. Анохін торкався також дискусійних питань, що стосувалися радикальних політичних подій в Боспорському царстві, особливо головних чинників переходу влади Археанактидів до династії Спартокідів. Початок їх багатолітнього правління він впевнено відносив до 437 р. до н. е. — тобто понтійської експедиції афінського стратега Перікла. У зіставленні з діями відомого афінського стратега-демократа вчений розглядав також і монети Німфея (Anochin 1998; Анохин 1999а, с. 24—36). На підґрунті наративних джерел і цих оригінальних монет він вважав, що їх випуск започатковано біженцями з Самосу під час війни з Періклом. Знайшовши прихисток в Німфеї, що, можливо, був самоською колонією, вони випустили серію срібних монет з легендою SAMMA, в якій слід вбачати етнікон саммеоти (тобто «самосці меотійські», як називали себе в цьому полісі втікачі з Самосу).

На таке сміливе розшифрування і всебічне трактування короткого напису, як і взаємопов'язаних з Періклом інших подій на Боспорі, відгукнулося чимало науковців з кри-

тичними зауваженнями та власними інтерпретаціями. Це спонукало В. А. Анохіна знову звернутися до цієї тематики, значно розширивши основні джерела і розгляд дискусійних питань. З метою захисту раніше запропонованих ідей і поглядів у вищенаведеному збірнику було опубліковано три окремі статті: про Понтійську експедицію Перікла і Боспор Кіммерійський (437 р. до н. е.) (Анохин 2010, с. 70—81); до дискусії про монети з написом SAMMA (Анохин 2010, с. 82—87); про самосців в Херсонесі Таврійському (Анохин 2010, с. 88—101).

Після ознайомлення з роботами В. А. Анохіна останніх років складається враження, що працюючи в Інституті археології він завжди спокійно і доброзичливо відносився до поглядів колег, майже повністю ігнорував своїх опонентів. Ставши незалежним дослідником, він досить рішуче (навіть з деяким сарказмом і гумором) почав критикувати їхні інтерпретації і незнання нумізматики як історичної науки, вперто відстоюючи свою точку зору. «Таким чином, нумізматичні реалії дозволяють категорично відкинути домисли незнайомих з цими реаліями фахівців, які перетворили іменник у власне ім'я» (за перекладом авторів). Тим паче, що в ньому слід вбачати скорочення етнокону саммеоти — значної групи самосців, які спочатку втекли до Німфея, а після вигнання з цього міста Періклом — до Феодосії, а згодом до Херсонеса Таврійського, де за окремими даними їх історія простежується до 330 р. до н. е. (Анохин 2010, с. 87—101).

Оскільки в роботі про історію Боспору Кіммерійського було використано як писемні, так і нумізматичні джерела, що стосувалися Синдіки лише в загальному вигляді, то нові дослідження і нові матеріали змусили В. А. Анохіна знову звернутися до її історії з розглядом всіх категорій джерел, серед яких головне місце посіли визначені ним три емісії синдських монет. Автор був впевнений у тому, що Гекатей, який, імовірно, був афінянином, став царем в Синдській Гавані завдяки Періклу в 437 р. до н. е. і припускав, що етнонім «синди» — самоназва грецького населення, а особливу формулу «вся Синдіка» потрібно розуміти як область, населену греками і варварами (Анохин 2010, с. 115—126).

Названими темами не вичерпувалося звернення В. А. Анохіна до інших історичних сюжетів з історії Боспору Кіммерійського. Так, згадка повідомлень Арріана про контакти Александра Великого з європейськими (боспорськими) скіфами на межі 30—20 рр. IV ст. до н. е. (Анохин 1999а, с. 64) та критика російських вчених зумовили його детальніше розглянути і зіставити окремі розповіді Арріана і Курція Руфа про фіксовані ними такі посольські контакти, впевнено доводячи свою інтерпретацію їх текстів з рішучою критикою упереджених висловлювань в статті про Александра Македонського і Боспор Кіммерійський (на за-

Болгарія, 1970-ті роки

хист Арріана) (Анохин 2010, с. 127—139). Безперечно, заслуговують на увагу й інші статті, зокрема про римські монети в Україні та монети царів Давньої Грузії II ст. н. е. (Анохин 2010, с. 145—188), а також коротенькі замітки, до прикладу: про котел Аріанта з розрахунками про кількість скіфських воїнів; про підробки сучасними «ділками» ранніх срібних монет Херсонеса Таврійського; про глиняні тесери Тіри та Ольвії з зображенням голови Діоніса як свідчення проведення Діонісій, а сумісно з ними і спільних полісних акцій (Анохин 2010, с. 190—203).

Стисло відзначимо і останній збірник статей В. А. Анохіна про монети Північного Причорномор'я і царів Колхіди, які вказують на значне розширення його інтересів і наукових досліджень. Автор розглянув різні категорії речових матеріалів античної і середньовічної доби: переважно монети і вагові гирі Північного і Східного Причорномор'я, херсонеські тесери, боспорські монети з окремими символами для з'ясування родоводів правителів і родових знаків (тамт) царів Боспору Кіммерійського в I—IV ст. тощо. У всіх випадках В. А. Анохін прагнув виявити нові факти для історії того чи іншого міста, держави чи регіону, тому його останні праці також заслуговують на уважне ознайомлення та вдумливе осмислення (детальніше див. Анохин 2016).

Київ, схили Дніпра, суботник; зліва направо: В. О. Анохін, В. О. Круц, В. О. Врадій, 1970-ті роки

Київ, Ольга Анохіна та Анна Русяєва, 1979 р.

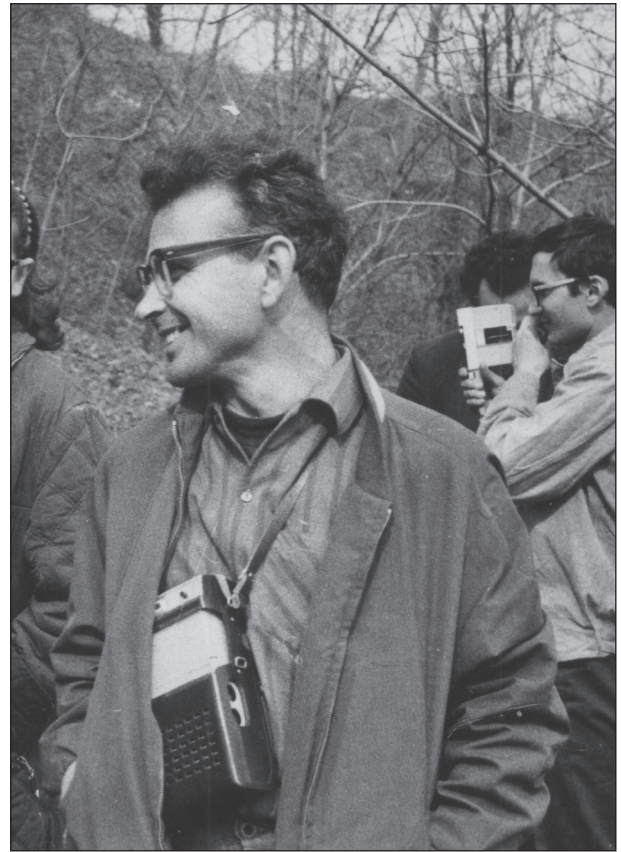
Судячи з усіх праць В. А. Анохіна їх основу майже завжди становили нумізматичні матеріали, як невід'ємна частина історичних реалій та хронології. Тому закономірно, що після публікації монографій ним було видано Каталог всіх монет Північного Причорномор'я. Адже за два—три десятиріччя завдяки новим знахідкам з'явилася значна кількість

раніше невідомих (або неатрибутованих) типів, різновидів і дат. В результаті копіткої праці все було зібрано, систематизовано і введено до наукового обігу і для сприяння кращого розуміння історичних реалій в усьому обширному регіоні (Анохин 2011). У преамбулі до каталогу вчений підкреслив, що бідність писемних джерел (свідчень давніх істориків і географів, декретів

і постанов міської влади) перетворює факти, отримані нумізматичною наукою, в найцінніше, а часто і єдине джерело для історії кожного конкретного поліса. Майже всі монети з античних міст продатовані переважно за раніше розробленою хронологією. Автором вперше подана карта з новою дефініцією «Монетні двори Північного Причорномор'я». Згідно з сучасними науковими працями на цей каталог найчастіше посилаються нумізмати, історики та археологи.

Вищесказаним не вичерпується огляд роботи В. А. Анохіна. На окрему увагу заслуговує той факт, що в 1963 р. з його ініціативи в Інституті археології було започатковано спеціальне видання наукових збірників «Нумизматика и сфрагистика», редактором яких він незмінно працював по 1971 р., коли з незалежних від нього обставин їх перестали видавати. Саме в одному з перших було опубліковано його історико-нумізматичну статтю про монети скіфського царя Атея (Анохін 1965, с. 3—15; див. також: 1973, с. 20—41), яка ще й тепер неоднозначно сприймається як скіфологами, так і антикознавцями та нумізматами; в останньому ж — про малознану ольвійську еру (Анохін 1971, с. 87—91).

Крім індивідуальної наукової роботи з вивчення монетної справи В. А. Анохін приймав участь у планових колективних працях Інституту археології НАН України та наукових збірках відділу античної археології, в яких неодноразово був відповідальним редактором або одним з членів редколегії. Так, для другого тому «Археология Украинской ССР» він написав розділ про торгівлю і грошовий обіг в античних державах Північного Причорномор'я (Анохін 1986b, с. 487—498). В колективній монографії про Ольвію опубліковано розділи про історію розвитку державної влади в VI—I ст. до н. е. (Анохін, Русяєва 1999, с. 342—380) і про державний устрій в перші століття нової ери (Анохін 1999b, с. 380—390). Варто також відзначити його великі статті в різних збірниках, приміром: про «Борисфени» та їх місце в монетній системі Ольвії (Анохін 1984, с. 3—36); про монети-стріли (Анохін 1986c, с. 68—89); про монетну справу і грошовий обіг Керкінітиди (Анохін 1988, с. 133—148) та інші. Він часто виступав з доповідями на засіданнях відділу, скрупульозно читав і писав рецензії на монографії, дисертації, статті співробітників тощо. Також слід відзначити, що вчений приймав участь в багатьох археологічних експедиціях: на розкопках не тільки античних північнопонтиських міст, дослідженням монетної справи яких він найбільше займався, а й інших пам'яток на теренах сучасної України. У 2012 р. була опублікована монографія В. А. Анохіна, присвячена свинцевим пломбам часів Київської Русі (X—XIII ст.), де вивчені і ідентифіковані пломби 40 великих князів Київських і

Київ, разом з колегами, 1979 р.

княгині Ольги-Олени, а також пломби Київського Митрополита Іоанна II Продрома і Смоленського князівства XIII—XIV ст. Ця робота важлива для дослідження історії Стародавньої Русі і її грошового обігу (Анохін 2012).

Цілком вірогідно, що у молодих науковців закономірно може виникнути питання: що саме, зважаючи на такі фахові монографічні видання та статті, завадило В. А. Анохіну захистити докторську дисертацію. Попри незалежні від нього причини, це було зумовлено також розробленим ним вперше «дрібним» датуванням монет та критикою окремих нумізматичних теорій стосовно деяких питань історії Херсонеса та боспорських полісів. Так, А. С. Русяєвій згадується один епізод, коли до неї під час конференції в Москві звернувся Д. Б. Шелов з проханням передати Анохіну наступне: він, як його керівник кандидатської, переживає за «этого упряма», тому щойно переговорив з колегами і домовився, що вони проголосують за його докторську «по Боспору», якщо він змінить свою хронологію. Все було передано Анохіну. Однак, у відповідь він тільки засміявся.

І в подальшому він не змінював відношення до свого датування, спираючись, зокрема, і на дати американських дослідників чорнолакової кераміки з Афінської агори, якими і досі найчастіше користуються археологи. А оскільки монети — набагато цінніше і важливіше історичне джерело, то тим паче, на його думку, пот-

Київ, з академіком П. П. Толочком, 1994 р.

З проф. Ренатою Ролле, 1990-ті роки

ребує конкретнішого датування у порівнянні з різними типами аттичної кераміки або іншими категоріями матеріалів. Разом з тим він рішуче заперечував закиди стосовно того, що його хронологія розроблена тільки для колекціонерів. Будучи колекціонером і спілкуючись з багатьма з них, він добре знав, що насправді їх найбільше цікавило тільки те, де і в якому столітті була випущена та чи інша монета, склад металу та ціна, купівля або надійний обмін.

Владилена Афанасійовіча Анохіна поважали і цінували як молоді дослідники, так і провідні вчені і не тільки в Інституті археології,

але і далеко за його межами. Інтелігентний, стриманий, доброзичливий, він ніколи не відмовляв у консультаціях, надаючи вичерпну інформацію про походження, виготовлення, датування нумізматичних матеріалів надзвичайно широкого територіального і хронологічного діапазону від античності до пізнього середньовіччя включно.

Так, за його допомогою і при його участі були опубліковані монети з розкопок античної Тіри (Сон 2010, с. 77—82), а також золоті індикації монет зі склепів Західного некрополя Херсонеса (Анохин, Сон 2016, с. 92—95). Варто відзна-

В. О. Анохін відвідує доньку Ольгу в США

чити, що у 2014 р. В. А. Анохін передав в дар Інституту археології НАН України колекцію античних вагових гирь, яку він збирав довгі роки. Вона складається з 134 екземплярів, зберігається в Наукових фондах Інституту і, безумовно, представляє науковий інтерес. В останні роки її всебічним дослідженням займається молодший науковий співробітник відділу античної археології Олександра Чехович. Вона вже опублікувала нові знахідки свинцевих вагових гирь з Ольвії та її хори (Чехович 2019, с. 65—74), а також античні вагові гирі з монет (Чехович 2020, с. 129—131).

Також варто зазначити, що науковець особисто упродовж десятиліть займався вивченням монет в різних зібраннях музеїв Києва, Одеси, Херсона, Москви, Санкт-Петербурга, в фондах Інститутів археології НАН України та АН СРСР, а також в приватних колекціях України і Росії, використовував дані з іноземних аукціонних каталогів, систематизував всю зібрану нумізматичну джерельну базу, був щиро вдячний своїм учням і колегам за допомогу і повідомлення про нові знахідки монет. Серед вагомих заслуг В. А. Анохіна є допомога у формуванні збірки Музею грошей Національного банку України. Завдяки його сприянню музей володіє колекцією монет Північного Причорномор'я VII ст. до н. е. — III ст. н. е., а також цікавою добіркою свинцевих пліомб (60 одиниць), що ілюструють так званий «безмонетний період» XII—XIV ст. в історії грошового обігу України (Гуляй 2010, с. 29).

Він розробив свою методику хронології монет і їх класифікацію найбільшою мірою в залежності від правління того чи іншого лідера чи зміни державного ладу в кожному з давньогрецьких міст. В результаті відносного (в

Київ, В. О. Анохін годує голубів у дворі свого будинку

середньому в межах близько 10—20 років) та абсолютного датування монет йому вдалося раціональніше зіставити нумізматичні факти з відповідними історичними відомостями і виокремити найважливіші періоди становлення і розвитку кожної з античних держав Північного Причорномор'я.

Вчений був твердо переконаний у тому, що перевага монет, які несуть в собі різноманітну інформацію, перед іншими видами джерел полягає в масовості монетних емісій, які є гарантією від повного зникнення якого-небудь типу, порівняно рівномірного їх розподілу за всіма періодами існування держави, збереженні високих (певною мірою, теоретично) шансів на визначення часу випуску з точністю до року. Однак, роль нумізматичних даних з їх численними зображеннями, написами, знаками, мета-

левими якостями та вагою в історичних дослідженнях залежить від того, наскільки глибоко і всебічно вивчені монети, наскільки змістовні та доказові отримані при цьому висновки. Незважаючи на неоднозначне і навіть досить критичне сприйняття нумізматами насамперед розробленої В. А. Анохіним хронології монет, його роботи становлять найважливішу джерелознавчу базу з античної та середньовічної нумізматики Північного Причорномор'я, особливо коли потрібно швидко продатувати той чи інший тип новознайденої монети в близьких межах у зіставленні з різними археологічними відкриттями та матеріалами. Принагідно варто відзначити, що й нині В. А. Анохін займає високий рейтинг серед науковців Інституту археології НАН України. Його багата наукова спадщина ще довгі роки слугуватиме вивченню історії та археології давньої України.

* * *

Висловлюємо щире подяку Юрію Вікторовичу Болтрику за допомогу в написанні статті.

ЛІТЕРАТУРА

- Анохин, В. А. 1963. Монетное дело Херсонеса I—III вв. н. э. *Нумизматика и эпиграфика*, IV, с. 3-88.
- Анохин, В. А. 1965. Монеты скифского царя Атея. *Нумизматика и сфрагистика*, 2, с. 3-15.
- Анохин, В. А. 1971. К вопросу об ольвийской эре. *Нумизматика и сфрагистика*, 4, с. 87-91.
- Анохин, В. А. 1973. Монеты Атея. В: Тереножкин, А. И. (ред.). *Скифские древности*. Киев: Наукова думка, с. 20-41.
- Анохин, В. А. 1977. *Монетное дело Херсонеса (IV в. до н. э. — XII в. н. э.)*. Киев: Наукова думка.
- Анохин, В. А. 1984. «Борисфень» и их место в монетной системе Ольвии. В: Крыжицкий, С. Д. (ред.). *Античная культура Северного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 3-36.
- Анохин, В. А. 1986а. *Монетное дело Боспора*. Киев: Наукова думка.
- Анохин, В. А. 1986б. Торговля и денежное обращение. В: Артеменко, И. И. (ред.). *Археология Украинской ССР*. Киев: Наукова думка, т. 2, с. 487-498.
- Анохин, В. А. 1986с. Монеты-стрелки. В: Русяева, А. С. (ред.). *Ольвия и ее округа*. Киев: Наукова думка, с. 68-89.
- Анохин, В. А. 1988. Монетное дело и денежное обращение Керкинитиды (по материалам раскопок 1980—1982 гг.). В: Анохин, В. А. (ред.). *Античные древности Северного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 133-148.
- Анохин, В. А. 1989. *Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья*. Киев: Наукова думка.
- Анохин, В. А. 1999а. *История Боспора Киммерийского*. Киев: Одигитрия.
- Анохин, В. А. 1999б. Государственный строй в первые века н. э. В: Крыжицкий, С. Д., Русяева, А. С., Крапивина, В. В., Лейпунская, Н. А., Скржинская, М. В., Анохин, В. А. *Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье*. Киев, с. 380-390.
- Анохин, В. А. 2010. *Материалы, исследования и заметки по археологии и нумизматике*. Киев: Стило.
- Анохин, В. А. 2011. *Античные монеты Северного Причерноморья: Каталог*. Киев: Стило.
- Анохин, В. А. 2012. *Свинцовые пломбы великого княжества Киевского (X—XIII вв.)*. Киев: Стило.
- Анохин, В. А. 2016. *Монеты Северного Причерноморья и царей Колхиды*. Киев: Стило.
- Анохин, В. А., Русяева, А. С. 1999. Государственное устройство Ольвии. История развития государственной власти в VI—I вв. до н. э. В: Крыжицкий, С. Д., Русяева, А. С., Крапивина, В. В., Лейпунская, Н. А., Скржинская, М. В., Анохин, В. А. *Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье*. Киев, с. 342-380.
- Анохин, В. А., Сон, Н. А. 2016. Золотые индикации монет из раскопок некрополя Херсонеса. *Археология і давня історія України*, 1 (18), с. 92-95.
- Гуляй, А. 2010. Музей денег Национального банка Украины: из опыта формирования коллекции. *Банкаўскі веснік*, 7 (480), сакавік 2010, с. 28-30.
- Сон, Н. А. 2010. Монеты из раскопок Тире 80-х — 90-х гг. XX века. *Археология і давня історія України*, 3, с. 77-82.
- Тесленко, И. Б. (ред.). 2015. *Древняя и средневековая Таврика. Сборник статей, посвященный юбилею Елены Александровны Паршиной*. Археологический альманах, 33. Киев: О. Філюк.
- Чехович, О. Г. 2019. Нові знахідки свинцевих вагових гирь з Ольвії та її хори. *Археология*, 3, с. 65-74.
- Чехович, О. Г. 2020. Античні вагові гирі з монет. *Археология і давня історія України*, 1 (34), с. 129-131.
- Anochin, V. A. 1980. *The Coinage of Chersonesus: IV century BC — XII century AD*. British Archaeological Reports, International Series, 69. Oxford.
- Anochin, V. A. 1998. Die Pontische Expedition des Perikles und der Kimmerische Bosporus (437 v. Chr.). In: Peter, Von U. (ed.). *Stephanos nomismatikos*. Berlin: Akademie, S. 33-44.
- Anochin, V. A., Rolle, R. 1998. Griechische Schleuderbleie bei den Mauern von Olbia. In: Rolle, R., Schmidt, K., Docter, R. F. (eds.). *Archäologische Studien in Kontaktzonen der antiken Welt*. Veröffentlichungen der Joachim Jungius-Gesellschaft für Wissenschaften, Hamburg 87. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 837-848.

РУСЯЄВА Анна Станіславівна, доктор історичних наук, професор, Київ, Україна.

RUSIAIEVA Anna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv, Ukraine.
E-mail: annmar@3g.ua.

СОН Наталія Олександрівна, кандидат історичних наук, завідувач відділу, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

SON Nataliia, Candidate of Historical Sciences, Head of the Department, the Institute of Archaeology, the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
ORCID: 0000-0002-4563-1969, e-mail: son.n.iananu@gmail.com.